

Recente onderzoeken naar grafheuvels doen een **nieuw licht schijnen op het verhaal van grafheuvels** en de plek die ze in het landschap hebben. Daar waar vroeger alleen werd gekeken naar de heuvel, is **bij nieuw onderzoeken ook het aangrenzende gebied meegenomen**. Met de reconstructie van het prehistorische landschap is straks kennis aanwezig die als inspiratiebron kan dienen voor terreinbeheer.

Foto Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Grafheuvels in een

— Maarten Wispelwey
(regioarcheoloog Noord-Veluwe)

>DE GRAFHEUVEL IS het bekendste archeologische monument van Nederland. Vooral in de jaren zestig van de vorige eeuw zijn veel grafheuvels aangewezen als rijksbeschermd archeologisch monument. Voor de archeologie zijn deze relicten belangrijk omdat ze ook zichtbaar zijn. De rest van de archeologische monumenten ligt – een paar uitzonderingen daargelaten – onder de grond en spreekt weinig tot de verbeelding van het publiek. Dat onder de zode een Romeinse villa ligt, is zonder verhaal niet boeiend. Maar ook in het geval van de grafheuvels heeft de archeoloog toch een steekje laten vallen en nagelaten om het karakteristieke verhaal van de heuvels publiek te maken. Bij de meeste monumenten staat slechts een houten paaltje met de tekst ROB (Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, inmiddels Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed), Monument, Grafheuvels. Een voorbeeld van waar het wel goed is gedaan, is de gereconstrueerde heuvel op de Elspeter heide. Daar is een dwarsdoorsnede van een grafheuvel te zien, uitgevoerd in beton.

Grafheuvelprogramma Leiden

Tot in de jaren zestig van de vorige eeuw zijn grafheuvels regelmatig onderwerp van

onderzoek geweest en opgegraven. Vooral in Ermelo en Epe zijn tientallen heuvels onderzocht. Met de kennis van onderzoek elders in het land heeft men toen het verhaal van de grafheuvels geschreven. Bij een nederzetting zou ook een grafheuvel horen, de man des huizes zou centraal bijgezet zijn en rondom zouden de familieleden bijgezet zijn. Sindsdien is er geen structureel onderzoek meer uitgevoerd, omdat men dacht dat het geschreven verhaal consistent was. In de laatste decennia van de vorige eeuw zijn er mensen gepromoveerd op grafheuvels zonder er daadwerkelijk een van binnen gezien te hebben. Een paar jaar terug is er bij Eindhoven en Oss een klein aantal grafheuvels opgegraven en heel archeologisch Nederland verzamelde zich bij de open dag om zo een glimp op te kunnen vangen van opbouw van de heuvel en de vondsten die daarin gedaan waren. Een uniek moment. Het waren de wetenschappers op leeftijd die zelf vroeger onderzoek hadden gedaan naar grafheuvels die snel doorhadden hoe de heuvel was opgebouwd en die de relevante bodemlagen herkenden. Het bleek dat kennis niet alleen maar uit een boekje te halen is en dat je zelf de schep ter hand moet nemen om de materie in de vingers te krijgen. Dit gebrek aan praktische ervaring was aanleiding voor David Fontijn, docent aan de Universiteit Leiden, om een grafheuvelprogramma voor studenten op te zetten. Het Leidse onderzoek richt zich op de rol en betekenis van de graven.

Een opgraving van twee grafheuvels bij Rhenen in de Provincie Utrecht volgde en kort daarna werd het grafheuvelproject in Apeldoorn gestart. Inmiddels zijn drie promovendi aangesteld op het grafheuvelonderzoek. Een van de promovendi onderzoekt de inhoud van de heuvels (wat vinden we aan skeletmateriaal, bijgiften en andere vondsten), de ander kijkt naar de locatie van de grafheuvel (waarom ligt de heuvel hier en niet elders; waarom solitair, in een groep of in een lijn). De derde doet met behulp van pollenanalyse een onderzoek naar het prehistorisch landschap waarin de heuvels zijn opgericht. Het project staat inmiddels onder internationale wetenschappelijke aandacht.

Verhaal klopte niet

In Nederland wordt in de archeologie gestreefd naar behoud in situ. Laat de archeologische waarden maar in de grond zitten zolang ze niet bedreigd worden. Want na ons komt er een generatie die met nieuwe methoden en technieken en nieuwe wetenschappelijke inzichten meer informatie kan halen uit een opgraving. Dit beleid wordt al bijna 30 jaar gevoerd en door de opgravingen bij Eindhoven-Oss en Rhenen werd vastgesteld dat die nieuwe generatie er nu is en dat er nieuwe inzichten zijn en ook verfijndere methoden en technieken. Tegelijkertijd was in het kader van de oogst van Malta een onderzoek uitgevoerd naar oude onderzoeken van grafheuvels. Uit dit onderzoek is mede door nieuwe dateringmethoden vastgesteld

<Reconstructie van een grafheuvel op de Elspeter hei, via een dwarsdoorsnede in beton wordt het verhaal van de grafheuvel uitgelegd.

Foto Hans van den Bos, Bosbeeld.nl

prehistorisch landschap

dat een aantal van de bestaande theorieën niet klopte. Het verhaal dat we vertelden over de grafheuvels bleek door hernieuwde studie van oud onderzoek niet consistent te zijn en was nodig toe aan een update. Zo blijken er bijvoorbeeld ook grafheuvels te zijn waarin alleen maar kinderen zijn bijgezet of een paard. Of blijken grafheuvels en de onderzochte nederzetting niet uit dezelfde tijd stammen.

In 2007 startte een pilot voor het grafheuvelproject in Apeldoorn, een samenwerkingsproject van de Universiteit Leiden, de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en de gemeente Apeldoorn. Apeldoorn had kort daarvoor drie grafheuvels laten restaureren in een klein parkje in het centrum van Apeldoorn. In de heuvels werd een pollenanalyse uitgevoerd. Van het oorspronkelijke maaiveld waarop de heuvel was opgeworpen werd een monster genomen en na analyse was het mogelijk een beschrijving te geven van het terrein waarin de heuvels

waren opgeworpen. De beschrijving van het landschap met de aanwezige begroeiing en een datering is vervolgens voor het publiek ontsloten middels een Apeldoorns kennisbankje.

Omgeving niet leeg

De Rijksdienst heeft een eigen belang om te participeren in het onderzoek naar grafheuvels. Eind vorige eeuw is er voor zowel de bovengrondse als de ondergrondse monumenten een actualisatie doorgevoerd. Van alle monumenten is nagegaan of ze nog aanwezig waren, nog een monumentale waarde hadden of dat er in de begrenzing van monumenten iets moest veranderen. Naast het afvoeren van een aantal archeologische monumenten is de grootste wijziging doorgevoerd in het grafheuvelbestand. Daar waar vroeger voor het gemak een heel perceel met daarin een of meer grafheuvels als monument werd aangewezen, werd nu deze ruime begrenzing opgeheven en ging de Rijksdienst over tot het beschermen van de heuvel zelf en een zone van 10 meter rond de voet van de heuvel. Bij recente onderzoeken is nu vastgesteld dat er rond de heuvels tientallen sporen aan te treffen zijn die een relatie hebben met de grafheuvels zelf. Het gebied rond de heuvels blijkt niet leeg te zijn.

Maar ook het bestuderen van oud onderzoek levert nieuwe kennis op. In 1908 groef dr. Holwerda een grafheuvel bij Nierssen (gemeente Epe) op. Hij liet het centrale graf lichten en dit

is onlangs onder een röntgenapparaat gelegd. Het is goed zichtbaar dat voor het bijzetten van een individu de botten van het centrale graf aan de kant zijn gelegd.

Beheer

Tot voor kort bestond het beheer van grafheuvels uit het verwijderen van opslag op de heuvels (zie ook het navolgende artikel). Maar gegeven de sporen in de omgeving van de heuvel, is het noodzakelijk om ook oog te hebben voor het gebied rondom de heuvel. Met bodemwerkzaamheden als ploegen, chopperen, heide plaggen en dergelijke kunnen archeologische sporen verstoord worden die een aanvulling kunnen geven op het verhaal van de grafheuvels. Voordat je het door hebt, is de hele context van de grafheuvel verdwenen. Met de reconstructie van het prehistorische landschap is straks kennis aanwezig die als inspiratiebron kan dienen voor terreinbeheer!<

*Maarten Wispelwey is regioarcheoloog bij de Regio Noord Veluwe en adviseert zeven gemeenten inzake het archeologiebeleid. Tot 1 april 2009 was hij gemeentearcheoloog bij de gemeente Apeldoorn en als zodanig initiator van het grafheuvelproject Apeldoorn.
mwispelwey@regionoordveluwe.nl*

Meer informatie: www.grafheuvels.nl